

REFERATE GENERALE

CZU: 614.2:614.1

DOI: <https://doi.org/10.52692/1857-0011.2023.3-77.31>**ABORDARE SISTEMICĂ PENTRU REDUCEREA RISCULUI DE ERORI MEDICALE****Serghei PISARENCO**¹, dr. hab. în șt. med., conf. univ.,**Sofia ALEXANDRU**¹, ftiziopneumolog, m.m.s.p.,**Ion HAIDARLÎ**¹, dr. hab. în șt. med., conf. cercet., membru cor. AȘMM,**Constantin PISARENCO**², dr. în drept, conf. univ.,**Mihaela MANEA**¹, ftiziopneumolog, m.m.s.p.¹ IMSP Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc”, Chișinău, Republica Moldova² Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, Republica Moldova*e-mail: serghei.pisarenco@gmail.com***Rezumat.**

Introducere. Erorile medicale reprezintă o problemă semnificativă. Învățând din erorile trecute, elaborând și aplicând măsuri preventive, putem obține reducerea riscului de erori și a consecințelor lor în prestarea serviciilor medicale.

Obiectiv. Elaborarea recomandărilor sub formă de măsuri sistematice pentru reducerea riscului de erori în furnizarea asistenței medicale.

Material și metode. S-a realizat o sinteză a experienței în domeniul medical și juridic, analizând rapoartele auditurilor interne privind calitatea activității medicale și sursele actuale de literatură.

Rezultate și discuții. Riscul de erori medicale continuă să fie unul dintre principalele riscuri în acordarea asistenței medicale, inclusiv asistența specializată. Literatura medicală a acumulat o mulțime de descrieri, clasificări și cauze ale acestor erori. Cu scopul de a reduce riscul de erori medicale în cadrul instituției medicale, s-au elaborat o serie de recomandări sub forma unor măsuri sistematice planificate. Implementarea acestor măsuri a dus la o îmbunătățire a calității asistenței medicale, a contribuit la prevenirea erorilor medicale, caz în care persoanele care le-au comis pot fi trase la răspundere civilă și penală.

Concluzii. Implementarea recomandărilor generalizate în acest studiu sub forma măsurilor sistematice planificate reduce eficient riscul erorilor medicale, frecvența și gravitatea consecințelor medicale-juridice asociate acestora.

Cuvinte cheie: riscuri medicale, calitatea asistenței medicale, consecințe medico-juridice ale erorilor medicale.

Summary. Systemic Approach to Reduce the Risk of Medical Errors.

Background. Medical errors pose a significant problem. By learning from past mistakes, developing and applying preventive measures, we can reduce the risk of errors and their consequences in the provision of medical services.

Objective of the study. Developing recommendations as systemic measures to reduce the risk of errors in providing medical care.

Material and Methods. A synthesis was made of the experience in the medical and legal field, analyzing reports from internal quality audits of medical activities and relevant literature sources.

Results and discussion. The risk of medical errors continues to be one of the main risks in the provision of medical care, including specialized assistance. The medical literature has accumulated a multitude of descriptions, classifications and causes of these errors. In order to reduce the risk of medical errors within the medical organization, a number of recommendations were developed in the form of planned systematic measures. The implementation of these measures led to an improvement in the quality of medical care, contributed to the prevention of medical errors, in which case the persons who committed them can be held civil and criminal liability.

Conclusion. The implementation of the generalized recommendations in this study, in the form of planned systematic measures, effectively reduces the risk of medical errors, the frequency, and the severity of their medicolegal consequences.

Keywords: medical risks, quality of medical care, medico-legal consequences of medical errors.

Резюме. Системный подход к снижению риска медицинских ошибок.

Введение. Медицинские ошибки представляют собой серьезную проблему. Изучая прошлые ошибки, разрабатывая и применяя превентивные меры, можно снизить риск ошибок и их последствий при оказании медицинской помощи.

Цель. Разработать рекомендации в виде системных мероприятий для снижения риска ошибок при оказании медицинской помощи.

Материал и методы. Обобщен опыт медицинской и юридической деятельности, выполнен анализ отчетов по внутренним аудитам качества медицинской деятельности, а также актуальных литературных источников.

Результаты и их обсуждение. Риск медицинских ошибок, по-прежнему, остается одним из основных рисков при оказании медицинской помощи, в том числе специализированной. Медицинская литература накопила большой массив описаний, вариантов классификаций и причин этих ошибок. С целью снижения риска медицинских ошибок в медицинской организации был разработан ряд рекомендаций в форме плановых систематических мероприятий. Выполнение указанных мероприятий повысило качество медицинской помощи, способствовало предупреждению медицинских ошибок, при которых совершившие их лица подлежат привлечению к гражданско-правовой и уголовной ответственности.

Выводы. Выполнение обобщенных в исследовании рекомендаций в форме плановых систематических мероприятий эффективно снижают риск медицинских ошибок, частоту и тяжесть связанных с ними последствий для пациентов, персонала, репутации медицинской организации, обеспечивает требуемый уровень качества противотуберкулезной помощи.

Ключевые слова: медицинские риски, качество медицинской помощи, медико-правовые последствия медицинских ошибок.

Introducere.

Pornind de la experiența internațională, se poate concluziona că aproximativ jumătate din cazurile de vătămare a sănătății pacienților sunt evitabile și sunt legate de erori medicale, nu de proceduri și măsuri în care efectele secundare sunt cunoscute în prealabil [4, 9].

Învățând din greșelile comise, dezvoltând și aplicând măsuri de prevenire, se poate aspira la reducerea riscului de erori în prestarea asistenței medicale. În acest sens este important ca profesioniștii din domeniul sănătății să activeze în comun pentru a reduce riscul de eroare medicală și a asigura cea mai bună îngrijire posibilă pentru pacienți.

În acest sens, ar trebui să se țină cont de faptul, că cauzele eficacității joase a programelor de asigurare a securității nu constau doar în dificultățile tehnice ale dezvoltării, implementării și evaluării măsurilor corespunzătoare, ci și în aspectele culturale, sociale și psihologice legate de această problemă [16].

Obiectiv.

Elaborarea recomandărilor sub formă de măsuri sistemice pentru reducerea riscului de erori în acordarea asistenței medicale.

Material și metode.

Se generalizează experiența activităților medicale și juridice, se analizează rapoartele privind auditurile interne ale calității activităților medicale pentru perioada 2020-2022, precum și sursele relevante de literatură selectate din bazele de date internaționale de citare PubMed, Google Scholar, Web of Science și eLIBRARY.

Rezultate și discuții.

În comunitatea medicală modernă, riscul de eroare medicală este încă o realitate cu care se confruntă fiecare profesionist de sănătate. Cu toate că tehnologia avansată și cunoștințele medicale au dus la progrese

semnificative în tratamentul bolilor, eroarea umană poate încă să conducă la rezultate nefavorabile.

Conform cercetărilor multor autori, erorile de diagnostic sunt întâlnite la aproximativ 1 din 3-4 pacienți ambulatorii. În țările dezvoltate, erorile de diagnostic și tratament afectează 6-7% dintre pacienți. În Statele Unite, numărul anual al victimelor terapiei medicamentoase greșite sau nereușite depășește de câteva ori numărul celor decedați în urma accidentelor rutiere, iar efectele adverse grave ale medicamentelor sunt înregistrate anual la 2,1 milioane de oameni [13].

Erorile medicale pot varia de la greșeli de prescripție la intervenții chirurgicale greșite, și chiar diagnosticarea greșită. Astfel de erori pot avea efecte serioase asupra sănătății pacienților și pot provoca daune ireversibile, inclusiv decesul. Ele pot fi cauzate de multe aspecte, inclusiv stresul, epuizarea, lipsa de formare adecvată sau a resurselor, sau doar simpla neglijență.

A acorda asistență medicală de calitate nu înseamnă doar tratarea eficientă a bolilor, ci și reducerea la minimum a erorilor medicale. Sistemele de sănătate din întreaga lume depun eforturi constante pentru a îmbunătăți procedurile și formarea personalului pentru a minimiza riscul de eroare medicală. Acestea includ implementarea de protocoale de siguranță securitate stricte, îmbunătățirea comunicării între profesioniștii de sănătate și oferirea de formare continuă pentru a asigura că lucrătorii medicali sunt la curent cu cele mai recente informații și tehnici.

Totuși, este important de reținut că eroarea umană este inevitabilă. Chiar și în cele mai bune sisteme, pot apărea greșeli. Este esențial să învățăm din aceste greșeli și să îmbunătățim continuu sistemul de sănătate pentru a preveni repetarea lor.

Literatura medicală a acumulat și continuă să acumuleze o cantitate mare de descrieri, clasificări și cauze ale acestor erori. Și dacă în literatura autohtona

nă publicațiile despre erorile medicale sunt puține, în literatura străină doar în anul 2003, pe baza analizei publicațiilor din 4000 de reviste medicale din țările de frunte ale tuturor continentelor, au fost publicate 6146 de articole, inclusiv 2677 despre erorile medicale în diagnostic și 3469 despre tratament [17].

Asistența medicală nu ar trebui să provoace vătămare niciunei persoane și totuși: acoperirea nesigură a asistenței medicale este una dintre cele 10 principale cauze de deces și invaliditate în întreaga lume; diagnosticarea inexactă sau întârziată este una dintre cele mai comune cauze de vătămare a pacienților, de care suferă milioane de oameni; 6-17% din toate evenimentele adverse asociate asistenței medicale din spitale sunt rezultatul erorilor de diagnostic; din fiecare 100 de pacienți internați, 7-10 pacienți se infectează cu infecții nosocomiale; vătămarile cauzate pacienților ca rezultat al unor evenimente nedorite pot fi prevenite în aproape 50% dintre cazuri! [11].

Înțelegerea și studierea acestor informații este esențială pentru îmbunătățirea calității îngrijirilor medicale și pentru prevenirea repetării acestor erori. „Erorile sunt costuri inevitabile și triste ale activității medicale, iar erorile sunt întotdeauna rele. Singurul rezultat optim care rezultă din tragedia erorilor medicale este că, prin dialectica lucrurilor, ele învață și ajută la prevenirea lor.” [11].

Există multe tipuri de erori medicale. Unele dintre cele mai comune includ erorile de diagnostic, erorile de tratament, inclusiv de medicație și erorile legate de proceduri, echipamente sau sisteme de asistență medicală. Acestea pot fi cauzate de o varietate de factori, cum ar fi neglijența, lipsa de cunoștințe, stresul și oboseala, precum și probleme cu sistemele sau procedurile în vigoare.

Clasificările erorilor medicale sunt numeroase și se bazează pe o varietate de criterii. De exemplu, ele pot fi clasificate în funcție de severitate, de tipul de eroare, de locul în care a avut loc eroarea sau de cauza acesteia. Această clasificare ajută la înțelegerea modelelor și tendințelor în erorile medicale și la dezvoltarea de strategii pentru prevenirea acestora.

Cauzele erorilor medicale sunt, de asemenea, diverse și complexe. În multe cazuri, acestea nu sunt rezultatul unei singure greșeli, ci al unui lanț de evenimente sau circumstanțe. Acestea pot include o varietate de factori, cum ar fi probleme cu comunicarea, lipsa de formare sau supraveghere, probleme cu echipamentul sau cu sistemul de sănătate în general.

Prin studierea acestor descrieri, clasificări și cauze, profesioniștii din domeniul sănătății pot învăța cum să prevină și să gestioneze erorile medicale. Aceasta poate duce la îmbunătățirea siguranței pacienților și a calității îngrijirii medicale în general. Este,

prin urmare, esențial să continuăm să studiem și să învățăm din aceste erori pentru a ne îmbunătăți practica și a reduce riscul de erori viitoare.

Potrivit legislației Republicii Moldova, o eroare medicală este definită ca „activitatea sau inactivitatea conștientă a prestatorului de servicii de sănătate, soldată cu moartea sau dauna cauzată sănătății pacientului din imprudență, neglijență sau lipsă de profesionalism” [3].

Această definiție poate fi interpretată, că eroarea de bună-credință, cauzată de imperfecțiunea științei medicale și a metodelor sale, sau din cauza evoluției atipice a unei afecțiuni, nu cade sub incidența acestei noțiuni.

În ceea ce privește insuficiența pregătirii medicului datorate neglijenței și ignoranței medicale, acestea întrunesc condițiile înaintate de legiuitor și cad sub incidența normei juridice expuse mai sus.

Astfel, erorile medicale pot avea consecințe serioase atât pentru pacienți, cât și pentru furnizorii de servicii medicale. Pentru pacienți, acestea pot rezulta în vătămări serioase sau chiar deces. Pentru furnizorii de servicii medicale, acestea pot duce la sancțiuni legale, pierderea licenței de practică, acțiuni judiciare din partea pacienților și o reputație deteriorată.

Pentru a preveni erorile medicale, este esențial ca furnizorii de servicii medicale să fie bine instruiți, să respecte standardele de practică medicală și să fie conștienți de responsabilitățile lor etice și legale [8]. În plus, sistemul de sănătate în ansamblu trebuie să își asume un rol activ în promovarea siguranței pacienților, prin implementarea de politici și proceduri care să reducă riscul de erori medicale și prin încurajarea unei culturi de siguranță și transparență.

În vederea reducerii riscului de erori medicale în cadrul instituției medicale, au fost elaborate și se implementează o serie de recomandări sub forma unor măsuri planificate sistematice:

Implementarea unui sistem de gestionare a riscurilor este o componentă crucială în reducerea riscului de erori medicale și necesită un efort concentrat și continuu din partea tuturor părților implicate în acordarea asistenței medicale.

Sistemul de gestionare a riscurilor implică identificarea, evaluarea, controlul și monitorizarea riscurilor potențiale asociate cu acordarea asistenței medicale. În cazul erorilor medicale, acesta ar include identificarea tipurilor de erori care se pot produce, evaluarea probabilității și a gravității acestora, punerea în aplicare a măsurilor de prevenire a erorilor și monitorizarea eficacității acestor măsuri.

Există mai multe strategii cheie care pot fi utilizate în cadrul unui sistem de gestionare a riscurilor pentru a reduce riscul de erori medicale. Acestea pot include următoarele: formare și educație continuă pentru personalul medical; dezvoltarea și implementarea de

protocoale și proceduri standardizate; crearea unor sisteme de raportare a erorilor medicale, utilizarea tehnologiei noi, cum ar fi sistemele electronice; evaluarea continuă performanței sistemului de sănătate.

Prin utilizarea acestor strategii în cadrul unui sistem de gestionare a riscurilor, organizațiile de sănătate pot lucra în mod proactiv pentru a reduce riscul de erori medicale și a îmbunătăți siguranța și calitatea asistenței medicale pe care o acordă.

Controlul intern al calității asistenței medicale este un alt element esențial în reducerea riscului de erori medicale și implică monitorizarea și evaluarea continuă a standardelor de îngrijire pentru a asigura că acestea sunt în conformitate cu liniile directoare acceptate și cu cele mai bune practici.

Există mai multe componente cheie ale controlului intern al calității în contextul medical, inclusiv: audituri clinice; revizuirea incidentelor sau a erorilor medicale; evaluarea divergențelor în diagnostic; evaluarea performanței personalului medical; îmbunătățirea continuă a calității asistenței medicale.

În acest sens, observăm că evaluarea calității asistenței medicale trebuie să se concentreze inclusiv pe identificarea corectă și într-un timp restrâns a bolii, precum și pe identificarea cauzelor subiacente ale acesteia. Atât diagnosticul clinic, cât și diagnosticul anatomopatologic sunt importante în evaluarea calității asistenței medicale, iar o abordare integrată și interdisciplinară poate asigura o evaluare precisă și completă a calității asistenței medicale [5].

Prin monitorizarea și evaluarea constantă a calității îngrijirii, organizațiile de sănătate pot identifica și aborda problemele înainte ca acestea să conducă la erori medicale.

Îmbunătățirea competențelor personalului medical și standardizarea proceselor și a protocoalelor reprezintă două strategii cheie pentru a reduce riscul de erori medicale: îmbunătățirea calificărilor personalului medical și standardizarea proceselor și a protocoalelor bazate pe dovezi științifice și pe cele mai bune practici.

Ambele strategii implică o abordare sistematică și proactivă a îmbunătățirii calității asistenței medicale și a prevenirii erorilor. Prin investirea în instruirea continuă a personalului și prin implementarea de protocoale clare și standardizate, organizațiile de sănătate pot asigura că pacienții profită de cele mai sigure și eficiente îngrijiri posibile.

Utilizarea sistemelor de informații medicale noi (digitalizarea/informatizarea registrelor de sănătate, sisteme de prescripție medicală electronică, sisteme de suport al deciziilor clinice, telemedicină etc.) este o altă strategie cheie pentru reducerea riscului de erori medicale și pot ajuta la îmbunătățirea preciziei, eficienței și coerenței îngrijirilor medicale, prin oferirea unui mijloc de a stoca, accesa și gestiona informațiile despre pacienți.

enței și coerenței îngrijirilor medicale, prin oferirea unui mijloc de a stoca, accesa și gestiona informațiile despre pacienți.

Cu toate acestea, este important să se țină cont de faptul că sistemele de informații medicale trebuie să fie bine implementate și utilizate corect pentru a-și realiza potențialul. Aceasta implică formarea adecvată a personalului, asigurarea compatibilității cu alte sisteme și respectarea strictă a regulilor de confidențialitate și de securitate a datelor [14].

Implementarea controlului infecțiilor este o altă măsură esențială pentru reducerea riscului de erori medicale. Infecțiile asociate asistenței medicale pot fi un rezultat nedorit și periculos al îngrijirilor medicale și pot fi adesea prevenite printr-o bună practică a controlului infecțiilor.

Controlul infecțiilor implică o serie de practici, inclusiv: igienă de bază, prevenirea infecțiilor nosocomiale, antibioprolaxie, vaccinarea personalului medical, educație și formare a personalului medical. Prin prevenirea infecțiilor nosocomiale, organizațiile de sănătate pot reduce nu numai morbiditatea și mortalitatea, dar și costurile asociate cu tratamentul acestor infecții.

Îmbunătățirea infrastructurii fizice a spitalului este o componentă esențială pentru reducerea erorilor medicale. O iluminare adecvată, un design eficient al spațiului, echipamente moderne și bine întreținute, precum și un sistem de încălzire și ventilație eficient, toate joacă un rol crucial în îmbunătățirea performanței personalului și în asigurarea unui nivel ridicat de îngrijire a pacienților.

Într-o lume în care erorile medicale continuă să fie o problemă majoră, nu ne putem permite să ignorăm contribuția pe care o infrastructură fizică adecvată o poate aduce la îmbunătățirea rezultatelor pacienților și la reducerea erorilor medicale. Prin urmare, este vital să investim în îmbunătățirea infrastructurii fizice a spitalelor noastre, deoarece aceasta este o componentă esențială a unui sistem de sănătate de calitate, eficient și sigur.

Colaborare interdisciplinară pentru reducerea riscului de erori medicale este o strategie esențială pentru reducerea erorilor medicale și implică munca în echipă între diferite specialități medicale și profesii de sănătate pentru a asigura o îngrijire holistică și coordonată a pacienților.

Combinând diverse cunoștințe, abilități și puncte de vedere, folosind o comunicare eficientă, înțelegând rolul unic și important al fiecărui lucrător medical în îngrijirea pacienților, echipele multidisciplinare pot asigura o îngrijire mai bună și mai sigură a pacienților.

Îmbunătățirea competențelor juridice ale personalului medical este de asemenea esențială pentru

a reduce riscul de erori medicale. Personalul medical trebuie să înțeleagă legile și reglementările care guvernează practica lor, precum și drepturile și responsabilitățile lor față de pacienți. Competențele juridice (consimțământul informat, confidențialitatea și protecția datelor, responsabilitatea legală, educație juridică continuă etc.) sunt o componentă esențială a practicii medicale de calitate și a prevenirii erorilor medicale. Prin cunoașterea legilor și a eticii care guvernează practica lor, personalul medical poate proteja nu doar pacienții, dar și pe ei înșiși [9].

Efectuarea muncii de educație sanitară cu pacienții (informarea pacienților despre sănătatea lor și despre modul în care pot fi implicați în îngrijirea lor) poate duce la o mai bună înțelegere a stării lor de sănătate, a tratamentelor de care profită și poate îmbunătăți conformitatea cu planurile de îngrijire.

Prin educație sanitară și prin informarea pacienților, familiei și a îngrijitorilor, lucrătorii în domeniul sănătății se poate contribui la reducerea erorilor medicale și la îmbunătățirea generală a îngrijirii pacienților.

Asigurarea sprijinului psihologic și a feedback-ului în timp util pentru participanții la procesul de tratament este, de asemenea, esențială pentru reducerea riscului de erori medicale. Sprijinul psihologic feedback-ul în timp util, training-ul de reziliență, echilibrul între muncă și viața personală sunt instrumente valoroase în reducerea erorilor medicale. Prin promovarea sănătății mintale și a rezilienței în rândul personalului medical, și prin oferirea unui feedback constructiv și în timp util, instituțiile medicale pot îmbunătăți siguranța și eficiența îngrijirii pacienților [8].

Implementarea acestor recomandări sub formă de măsuri sistematice planificate reduce efectiv riscul erorilor medicale, frecvența și severitatea consecințelor asociate pentru pacienți. Totodată, aceste măsuri protejează reputația furnizorului de servicii medicale, înlătură temeuriile de tragere la răspundere civilă și/sau penală a acestuia [1, 2].

Concluzii

Erorile medicale rămân o problemă actuală în medicina modernă. Acestea pot varia de la diagnostic incorect la prescrierea greșită a medicamentelor, având consecințe nefavorabile asupra pacienților și ducând la pierderea încrederii în sistemul de sănătate.

Pentru a reduce riscul de erori în acordarea asistenței medicale, este important să se dezvolte și să se aplice măsuri preventive. Implementarea recomandărilor bazate pe rezultatele cercetării sub forma unor măsuri planificate sistematic poate reduce semnificativ riscul de erori medicale, precum și frecvența și gravitatea consecințelor asociate atât pentru pacienți, cât și pentru personalul medical și reputația organi-

zațiilor medicale. Aceasta asigură nivelul necesar de calitate al asistenței medicale.

Este esențial ca instituțiile medicale să adopte strategii proactive pentru prevenirea erorilor. Acestea pot include:

Implementarea unui sistem adecvat de gestionare a calității, care să cuprindă monitorizarea și raportarea incidentelor și a erorilor medicale, precum și analiza cauzelor profunde ale acestora.

Dezvoltarea și aplicarea protocoalelor și ghidurilor bazate pe dovezi științifice pentru practica medicală, care să fie actualizate în mod regulat.

Promovarea unei culturi de siguranță în cadrul organizațiilor medicale, în care angajații să fie încurajați să raporteze incidente și erori fără frică de consecințe negative, iar aceste informații să fie utilizate pentru îmbunătățirea sistemului.

Furnizarea unei formări și educații continue pentru personalul medical, care să se concentreze pe aspectele legate de siguranță și prevenirea erorilor.

Utilizarea tehnologiei și a sistemelor informatice pentru a sprijini practica medicală, cum ar fi sistemele informatizate de prescriere a medicamentelor și de gestionare a datelor pacienților.

Promovarea comunicării eficiente între membrii echipei medicale, precum și între pacienți și medici, pentru a asigura transmiterea corectă și clară a informațiilor relevante.

Evaluarea și revizuirea periodică a practicilor și proceselor medicale pentru identificarea potențialelor vulnerabilități și îmbunătățirea continuă a sistemului de asistență medicală.

Prin implementarea și respectarea măsurilor preventive menționate mai sus, riscul de erori medicale poate fi redus, contribuind la asigurarea unui nivel optim de siguranță și calitate în acordarea asistenței medicale.

Bibliografie

1. Codul Civil al Republicii Moldova. Publicat : 01-03-2019 în Monitorul Oficial Nr. 66-75 art. 132. Republicat în Monitorul Oficial nr. 66-75 din 01.03.2019 art. 132.
2. COD Nr. 985 din 18-04-2002 Codul Penal al Republicii Moldova. Publicat : 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195. Modificat LP245 din 15.11.18 MO462-466 din 12.12.18 art. 774.
3. Lege Nr. 263 din 27-10-2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului. Publicat : 30-12-2005 în Monitorul Oficial Nr. 176-181 art. 867. Versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin LP238 din 08.11.18 MO441-447 din 30.11.18 art. 709.
4. Department of Health. An Organisation with a Memory. Report of an Expert Group on Learning from Adverse Events in the NHS chaired by the Chief Medical Officer. London: The Stationery Office, 2000.

5. PISARENCO Constantin, HAIDARLÎ Ion. *Evaluarea medicală și juridică a divergenței dintre diagnosticul clinic și cel anatomopatologic*. In: Conferința științifică interuniversitară cu participare internațională „Prevenirea și combaterea criminalității – probleme, soluții și perspective”, ediția a V-a, 18 mai 2023 / Legea și Viața, 2023, Nr. 2 (373) ISSN 2587-4365.
6. Pisarenco Constantin, Pisarenco Serghei. *Eroare medicală ca urmare a acțiunilor neglijente sau neprofesionaliste*. Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științe Medicale, 2022, nr. 3(74), pp. 43-46. ISSN 1857-0011. DOI: 10.52692/1857-0011.2022.3-74.07.
7. Pisarenco Constantin, Pisarenco Serghei. *Medical errors: ethical and legal aspects, ways of prevention*. Revista de Științe ale Sănătății din Moldova, 2022, nr. 3 An.1(29), p. 160. ISSN 2345-1467.
8. Pisarenco Constantin, Pisarenco Serghei. *Prevenirea infracțiunilor legate cu sindromul burnout al lucrătorilor medicali*. In: Omul, criminologia, știința, Ed. Ediția a 2-a, 24 martie 2023, Chișinău. Chișinău: Institutul de științe penale și criminologie aplicată, 2023, Ediția a 2-a, Vol. 1, pp. 569-573.
9. Pisarenco Constantin. *Abordări juridice și educaționale europene în lupta împotriva erorilor medicale*. In: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației, Ed. Partea 1, 3 iunie 2022, Cahul. Cahul, Republica Moldova: Tipografia “Centrografic” SRL, 2022, Vol.9, Partea 1, pp. 115-120.
10. Kohn L.T., Corrigan J.M., Donaldson M.S., editors. *To Err is Human: Building a Safer Health System*. Washington (DC): National Academies Press (US); 2000. PMID: 25077248.
11. *Всемирный день безопасности пациентов. Говорить на языке безопасности пациента. Медицинская помощь не должна причинять вреда никому*. https://krstomat.ucoz.ru/SpeakPatiLang_2.pdf
12. Кассирский И.А. *О врачевании. Проблемы и раздумья*, Москва: Медицина, 1970. 271 с. 5.
13. Лозинский Е.Ю., Шмыкова И.И., Лозинский М.Е. *Ошибки в лекарственной терапии*. Тихоокеанский медицинский журнал, 2006, № 4, с. 41-44.
14. Писаренко К.С., Писаренко С.В. *Возможности и медико-правовые риски применения телекоммуникационных методов в респираторной медицине*. In: Национальный конгресс по болезням органов дыхания, Ed. 30, 27-30 octombrie 2020, Москва. Москва: ДизайнПресс, 2020, Ediția 30, R, p. 114. ISBN 978-5-901450-19-2.
15. Фоменко А.Г. *Системный подход к выявлению причин и условий возникновения неблагоприятных событий при оказании медицинской помощи как основа укрепления безопасности пациентов в здравоохранении*. Медицинские новости, 2011, №12, с. 47-53.
16. Чалдышкина М.В. *Врачебная ошибка: философский, этико-культурный, правовой аспекты проблемы Текст научной статьи по специальности*. Вестник Омского государственного педагогического университета, Гуманитарные исследования, 2020, № 2 (27), с. 51-54.
17. Эльштейн Н.В. *Современный взгляд на врачебные ошибки*. Терапевтический архив, 2005, №8, с. 88-92.